

مجتمع آموزش عالی علوم انسانی

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته اقتصاد (مالیه و بانکداری اسلامی)

عنوان: بررسی مشروعیت تعیین دستوری نرخ سود و کارمزد در

نظام بانکداری اسلامی

استاد راهنما: دکتر محمدجواد توکلی

دانش‌پژوه: محمدعارف نجفی

مرداد ۱۴۰۰

مسئولیت مطالب مندرج در این پایان نامه به عهده نویسنده است.
هرگونه استفاده از این پایان نامه با ذکر منبع، اشکال ندارد و نشر آن بدون
اجازه از جامعه المصطفی العالمیه، ممنوع می باشد.

تقدیم:

✓ به پیشگاه مقدس منجی عالم بشریت مهدی موعود عجل الله تعالی فرجه و نوره، ارواح طیبه‌ی معصومین، شهدای سرفراز اسلام، فقهای عظام، روح ملکوتی حضرت امام خمینی رحمته الله و ارواح تام مؤمنین.

✓ به روح ملکوتی پدر و مادرم که دعای خیرشان بدرقه راهم بود.

✓ به همسر، به پاس همکاری و همراهی صمیمانه اش در تمام لحظات آسان و دشوار، هموار و نا هموار.

تقدیر و سپاس:

از جناب آقای دکتر محمد جواد توکلی که استفاده از محضرشان، کلمات پرباری را برایم به ارمغان داشت و دریچهای

تازه ای از علم را به رویم گشود. به یقین اگر همکاری ها و راهنمایی های ایشان در تدوین این رساله نمی بود، به سرانجام

مطلوب نمی رسید.

و، همچنین از ریاست محترم مجمع عالی علوم انسانی جناب حجت الاسلام والمسلمین علی همت بناری و مدیریت محترم

گروه اقتصاد جناب حجت الاسلام والمسلمین دکتر نظری، که بستر مناسبی را برای من فراهم نمودند،

انظار امتنان و قدردانی کنم.

چکیده:

یکی از مباحث مهم که در فقه اسلامی مورد بحث و بررسی قرار گرفته است، مسئله «مشروعیت تعیین نرخ سود و کارمزد» می‌باشد. بحث سود بانکی و کارمزد در نظام بانکداری با توجه به شرایط امروز دنیا و با توجه به گسترش صنعت بانکداری، یکی از موضوعات مهم و چالشی محسوب می‌شود. از این رو کارشناسان اقتصادی و بانکی به‌طور جدی به جنبه‌های مختلف این مباحث پرداخته‌اند.

برای اینکه بحث مشروعیت تعیین دستوری نرخ سود و کارمزد را مورد بررسی قرار دهیم لازم است که موضوع قیمت‌گذاری کالاها و خدمات را نیز مورد توجه قرار داد زیرا مباحث تعیین نرخ سود بانکی و خدمات بانکی به یک نحو ارتباط با قیمت‌گذاری کالاها و خدمات دارد و از این منظر باید دید که آیا ادله قیمت‌گذاری کالاها و خدمات شامل سود بانکی و تسهیلات بانکی هم می‌شود یا نه؟ به این معنی که از نگاه شرع ابتدائاً دخالت در امور قیمت‌گذاری کالاها درست نبوده و در صورت اجحاف به مردم و یا در شرایط خاص اقتصادی آیا دولت حق قیمت‌گذاری را دارد یا نه؟ لذا در باره نرخ سود و تسهیلات بانکی نیز این نظریه قابل طرح است که دولت حق دخالت در باره تعیین نرخ دستوری سود و تسهیلات بانکی را ندارد؛ بازار مالی براساس عرضه و تقاضا خود شان را به تعادل می‌رساند و تعیین دستوری نرخ سود و کارمزد جایگاهی ندارد.

در این تحقیق سعی شده موضوعاتی از قبیل مشروعیت یا عدم مشروعیت قیمت‌گذاری کالاها و خدمات، و همچنین بررسی قیمت‌گذاری نرخ سودهای بانکی از سوی دولت، و نیز زمینه‌های تعیین نرخ سود و کارمزد و سرانجام مباحث فقهی و شرعی سود و کارمزد بانکی مورد بحث قرار گیرد.

سرانجام بعد از بررسی و تحقیق روی این موضوع و مطالعه جنبه‌های مختلف آن، به این نتیجه رسیدیم که دولت یا نمایندگان دولت در تعیین نرخ سود بانکی نباید دخالت نماید. امروزه با وجود انواع بانک‌های خصوصی و گسترش موسسه‌های مالی و اعتباری در جامعه و همچنین افزایش بازارهای مختلف سرمایه‌ای، بجاست که دولت از دخالت در امور قیمت‌گذاری و تعیین نرخ سود بانکی کنار رفته و دست از سرکوب‌های غیر تخصصی در امور بازار و قیمت‌گذاری بردارد زیرا این دخالت‌ها علاوه بر اینکه فساد سیستمی را در بازار پولی بوجود می‌آورد، باعث خروج نقدینگی از سیستم بانکی شده و به سمت بازارهای غیر مولد و سفته بازی جهت داده می‌شود. زیرا دولت به خاطر منافع شان نرخ سود بانکی را

متناسب با نرخ واقعی تورم جامعه، تعیین نمی‌کند. از این جهت لازم است که دولت در تعیین نرخ سود بانکی دخالت نکند بلکه بانک مرکزی به‌عنوان ناظر بر امور بانک‌ها و موسسات اعتباری نظارت کند. لذا تجربه بانکداری (خصوصاً در ایران) نشان می‌دهد که تعیین نرخ سود بانکی از سوی دولت روی متغیرهای کلان اقتصادی نیز تأثیر چشم‌گیری نداشته است، مثلاً اگر دولت نرخ بهره بانکی را پایین آورده، قاعدتاً باید بیکاری و تورم کمتر و رشد اقتصادی مثبت شود، ولی در عمل می‌بینیم که این اتفاق نیافتاده است، چرا که کاهش نرخ سود بانکی بدون در نظر گرفتن سایر عوامل و شرایط اقتصادی نتیجه‌ای عکس را خواهد داشت.

کلید واژه: نرخ سود، کارمزد، تسعیر، تسهیلات بانکی، مشروعیت، دولت، بانک و بانکداری اسلامی.

۱ فصل اول؛ کلیات و مفاهیم..... ۱

۱ کلیات..... ۱

۱.۱ مقدمه..... ۱

۱.۲ بیان مسئله..... ۲

۱.۳ اهمیت و ضرورت انجام تحقیق..... ۲

۱.۴ سؤال اصلی..... ۳

۱.۵ سؤالات فرعی..... ۳

۱.۶ سابقه انجام تحقیق..... ۴

۱.۷ روش تحقیق..... ۵

۱.۸ قلمرو تحقیق..... ۶

۱.۹ محدودیت‌های تحقیق..... ۶

۱.۱۰ نوآوری‌های تحقیق..... ۷

۲ مفاهیم..... ۷

۲.۱ تسعیر (قیمت‌گذاری)..... ۷

۲.۲ نرخ سود..... ۹

۲.۲.۱ تفاوت سود و بهره..... ۱۰

۲.۲.۱.۱ تفاوت در ویژگی‌ها..... ۱۱

۲.۲.۱.۲ تفاوت در نرخ سود و بهره..... ۱۱

۲.۳ کارمزد..... ۱۲

۱۶ فصل دوم: بررسی مشروعیت یا عدم مشروعیت قیمت‌گذاری کالا و خدمات در اسلام..... ۱۶

۱۶ مقدمه..... ۱۶

۱۷	۲. بازار
۱۸	۲.۱. بازار از دیدگاه اقتصادی
۱۹	۲.۲. بازار از دیدگاه اسلام
۱۹	۳. بررسی جواز یا عدم جواز دخالت دولت اسلامی در قیمت گذاری
۲۰	۳.۱. اصل اولی در قیمت گذاری
۲۵	۳.۲. حکم ثانوی در قیمت گذاری
۲۱	۳.۳. شرایط جواز دخالت در قیمت گذاری
۳۰	۴. قیمت گذاری از دیدگاه فقه اسلامی
۳۱	۴.۱. روایات ناظر به قیمت گذاری
۳۱	۴.۱.۱. روایت های عدم جواز قیمت گذاری
۳۷	۴.۱.۲. روایت های جواز قیمت گذاری
۳۷	۴.۱.۲.۱. الف) وضعیت احتکار
۳۹	۴.۱.۲.۲. ب) وضعیت انحصار
۴۰	۴.۱.۲.۳. ج) وضعیت تبانی
۴۱	۴.۲. نظریات فقها در مورد قیمت گذاری
۴۲	۴.۲.۱. نظریه ممنوعیت قیمت گذاری
۴۳	۴.۲.۱.۱. ادله مخالفان قیمت گذاری
۴۵	۴.۲.۲. نظریه جواز قیمت گذاری
۴۵	۴.۲.۲.۱. ادله موافقان قیمت گذاری
۴۷	۵. فروض مختلف حکم تسعیر
۴۸	۵.۱. حکم تسعیر در شرایط عادی

۴۱.....	۵.۲. حُکم تسعیر در شرایط غیر عادی
۴۸.....	۵.۲.۱. در صورت احتکار کالا
۵۱.....	۵.۲.۲. موارد احتکار
۵۲.....	۵.۲.۳. اجبار مُحتکر به عرضه کالا
۵۴.....	۶. نتیجه‌گیری
۵۷.....	فصل سوم؛ زمینه‌های تعیین نرخ سود و کارمزد و آثار آن در بانکداری اسلامی
۵۷.....	۱. مقدمه
۵۸.....	۲. بررسی قیمت‌گذاری نرخ سودهای بانکی از طرف دولت
۵۱.....	۲.۱. ابزارهای سیاست پولی در ایران
۵۹.....	۲.۱.۱. ابزارهای مستقیم
۵۹.....	۲.۱.۱.۱. کنترل نرخ‌های سود بانکی
۵۹.....	۲.۱.۱.۲. سقف اعتباری
۶۰.....	۲.۱.۲. ابزارهای غیرمستقیم
۶۰.....	۲.۱.۲.۱. تعیین نرخ ذخیره قانونی بانکها
۶۱.....	۲.۲. ضرورت تعیین نرخ سود بانکی
۶۲.....	۲.۳. تعیین نرخ سود بانکی براساس قانون عملیات بانکی بدون ربا
۶۴.....	۲.۴. تعیین نرخ سود بانکی از باب مصلحت
۶۵.....	۳. زمینه‌های تعیین سود و کارمزد
۶۵.....	۳.۱. تعیین نرخ سود تسهیلات (مبادله ای و مشارکتی)
۶۶.....	۳.۲. تعیین نرخ سود سپرده
۶۹.....	۳.۳. تعیین کارمزد خدمات بانکی

۴. سود سپرده سرمایه‌گذاری ۷۰

۴.۱. الگوی فقهی سپرده‌های سرمایه‌گذاری در بانکداری اسلامی ۷۳

۴.۱.۱. الگوی وکالتی ۷۳

۴.۱.۲. الگوی مضاربه‌ای ۷۶

۴.۱.۳. الگوی مشارکتی ۷۶

۴.۲. ویژگی‌های سپرده‌های سرمایه‌گذاری ۷۷

۴.۲.۱. رابطه بانک و صاحب سپرده ۷۷

۴.۲.۲. سود سپرده‌های سرمایه‌گذاری ۷۸

۴.۲.۳. زمان معین برای سپرده‌گذاری سرمایه‌ای ۷۹

۴.۲.۴. هزینه بالای سپرده‌های ثابت نسبت به سایر سپرده‌ها ۸۰

۴.۲.۵. بانک و ضرر احتمالی ۸۰

۴.۳. تعیین نرخ سود علی الحساب سپرده‌های مدت دار ۸۰

۵. کارمزد تسهیلات قرض الحسنه‌ای ۸۵

۵.۱. کارمزد وام قرض الحسنه ۸۵

۵.۱.۱. موارد مشمول تسهیلات قرض الحسنه ۸۶

۵.۱.۱.۱. تعریف ۸۶

۵.۱.۱.۲. شرکت‌های تولیدی و خدماتی ۸۸

۵.۱.۱.۳. رفع نیازهای شخصی ۸۸

۵.۱.۲. کارمزد و مدت باز پرداخت تسهیلات قرض الحسنه ۸۹

۵.۲. سود تسهیلات مشارکتی ۹۱

۵.۲.۱. مفهوم عقود مشارکتی ۹۲

فهرست مطالب ج.....

- ۹۳..... ۵.۲.۲. سود تسهیلات مشارکتی
- ۹۴..... ۵.۳. سود تسهیلات مبادله‌ای
- ۹۴..... ۵.۳.۱. انواع قرارداد مبادله‌ای
- ۹۴..... ۵.۳.۱.۱. فروش اقساطی
- ۹۵..... ۵.۳.۱.۲. اجاره به شرط تملیک
- ۹۹..... ۵.۳.۱.۳. خرید دین
- ۱۰۳..... ۵.۳.۲. ویژگی‌های قراردادهای مبادله‌ای
- ۱۰۴..... ۵.۴. سرمایه‌گذاری مستقیم
- ۱۰۵..... ۵.۵. کارمزد خدمات بانکی
- ۱۰۵..... ۵.۵.۱. کارمزد قرض الحسنه
- ۱۰۵..... ۵.۵.۲. کارمزد ضمانت‌نامه‌های بانکی
- ۱۰۸..... ۵.۵.۳. کارمزد اعتبارات اسنادی
- ۱۱۰..... ۶. آثار و پیامدهای تعیین نرخ سود بانکی در بانکداری اسلامی
- ۱۱۰..... ۶.۱. تأثیر تغییرات سود بانکی بر سپرده‌ها
- ۱۱۳..... ۶.۲. تأثیر تغییرات سود بانکی بر سرمایه‌گذاری
- ۱۱۵..... ۶.۳. تأثیر تغییرات نرخ سود بانکی بر تورم
- ۱۲۰..... ۶.۴. تأثیر تغییرات سود بانکی بر اشتغال
- ۱۲۱..... ۶.۵. تأثیر تغییرات سود بانکی بر ایجاد رانت‌های بانکی
- ۱۲۲..... ۶.۶. تأثیر تغییرات سود بانکی بر افزایش حجم منابع و خروج سرمایه از کشور
- ۱۲۲..... ۷. معیارهای تعیین نرخ سود بانکی
- ۱۲۳..... ۷.۱. تعیین نرخ سود بانکی با توجه به نرخ تورم

۱۲۵.....	۷.۲. تعیین نرخ سود بانکی با توجه به عرضه و تقاضای بازار
۱۲۷.....	۷.۳. تعیین نرخ سود بانکی با توجه به رقابت بانکها
۱۲۸.....	۸. نتیجه گیری
۱۳۱.....	فصل چهارم؛ حکم شرعی تعیین دستوری نرخ سود و کارمزد در نظام بانکداری اسلامی
۱۳۱.....	۱. مقدمه
۱۳۱.....	۲. رابطه بین قیمت گذاری کالاها و خدمات با قیمت گذاری تسهیلات بانکی
۱۳۱.....	۳. بررسی فقهی تعیین دستوری نرخ سود تسهیلات مشارکتی
۱۳۲.....	۳.۱. بررسی فقهی تعیین دستوری سهم سود در مضاربه
۱۳۲.....	۳.۱.۱. دیدگاه مشهور فقها
۱۳۳.....	۳.۱.۲. دیدگاه غیر مشهور
۱۳۵.....	۳.۲. بررسی فقهی تعیین دستوری سهم سود در مشارکت مدنی
۱۳۸.....	۴. بررسی فقهی تعیین دستوری نرخ سود تسهیلات مبادله‌ای
۱۴۳.....	۵. بررسی تعیین دستوری نرخ سود سپرده سرمایه‌گذاری
۱۴۴.....	۵.۱. سود بانکی از دیدگاه علمای اهل سنت
۱۴۴.....	۵.۱.۱. نظر صالح بن زاین المرزوقی البقمی
۱۴۵.....	۵.۱.۲. نظر احمد سالم محمد
۱۴۶.....	۵.۱.۳. نظر محسن خان و عباس میرآخور
۱۴۷.....	۵.۲. تعیین دستوری نرخ سود بانکی از دیدگاه مراجع شیعه
۱۴۷.....	۵.۲.۱. دیدگاه حضرت امام خمینی <small>رحمته الله علیه</small>
۱۴۸.....	۵.۲.۲. دیدگاه آیت الله خامنه‌ای
۱۴۹.....	۵.۲.۳. دیدگاه آیت الله خویی <small>رحمته الله علیه</small>

۵.۲.۴. دیدگاه آیت الله سیستانی ۱۵۰

۵.۲.۵. دیدگاه آیت الله محمدرضا گلپایگانی رحمته الله علیه ۱۵۱

۵.۲.۶. دیدگاه آیت الله وحید خراسانی ۱۵۲

۵.۲.۷. دیدگاه آیت الله صافی گلپایگانی ۱۵۳

۵.۲.۸. دیدگاه آیت الله فیاض ۱۵۴

۵.۲.۹. دیدگاه آیت الله فاضل لنکرانی رحمته الله علیه ۱۵۵

۵.۲.۱۰. دیدگاه آیت الله میرزا جواد تبریزی رحمته الله علیه ۱۵۷

۵.۲.۱۱. دیدگاه آیت الله صانعی رحمته الله علیه ۱۵۸

۵.۲.۱۲. دیدگاه آیت الله علوی گرگانی ۱۵۸

۵.۲.۱۳. دیدگاه آیت الله بهجت رحمته الله علیه ۱۵۹

۵.۲.۱۴. دیدگاه آیت الله مکارم شیرازی ۱۶۰

۵.۲.۱۵. دیدگاه آیت الله جوادی آملی ۱۶۱

۵.۲.۱۶. دیدگاه آیت الله نوری همدانی ۱۶۱

۵.۲.۱۷. دیدگاه آیت الله محقق کابلی رحمته الله علیه ۱۶۲

۵.۲.۱. دیدگاه آیت الله مظاهری ۱۶۲

۶. بررسی فقهی تعیین دستوری نرخ کارمزد خدمات بانکی ۱۶۳

۷. بررسی فقهی تعیین دستوری نرخ کارمزد تسهیلات قرض الحسنه ۱۶۴

۷.۱. عدم جواز دریافت کارمزد ۱۶۴

۷.۱.۱. فقهای مخالف دریافت کارمزد ۱۶۵

۷.۱.۲. ادله منع از دریافت کارمزد ۱۶۷

۷.۲. جواز دریافت کارمزد ۱۷۰

فهرست مطالب ۵

۷.۲.۱. فقهای موافق دریافت کارمزد ۱۷۰

۷.۲.۲. ادله جواز دریافت کارمزد ۱۷۴

۸. چگونگی تعیین نرخ سود و کارمزد در بانکداری اسلامی ۱۷۶

۸.۱. دولت ۱۷۶

۸.۲. بانک مرکزی ۱۷۷

۹. نتیجه‌گیری ۱۷۸

فصل پنجم: نتیجه‌گیری و پیشنهادات ۱۸۱

فهرست منابع ۱۸۴

فصل اول

کلیات و

مفاهیم

فصل اول؛ کلیات و مفاهیم

۱. کلیات

۱.۱. مقدمه

یکی از مباحث مهم در فقه اسلامی، مسئله تسعیر و قیمت‌گذاری می‌باشد. معین‌سازی نرخ برای کالاها و خدمات در بازار را در فقه «تسعیر» می‌گویند. این موضوع از دیرباز در بین اقتصاددانان و فقهای اسلام مورد بحث قرار گرفته است. قیمت‌گذاری که در فقه اسلامی با واژه تسعیر شناخته می‌شود، در اصطلاح فقه امامیه به این معناست که حاکم یا نایب او برای مردم قیمت کالا را مشخص کرده و ایشان را اجبار به فروش به قیمت مشخص شده کند. در شرایط طبیعی بازار حاکم اسلامی از دیدگاه فقهای شیعه حق قیمت‌گذاری را ندارد. اما در شرایط خاص اقتصادی از قبیل احتکار تبانی و انحصار، بین فقیهان امامیه و اهل سنت اختلاف نظر وجود دارد. از این رو باید پاسخ این مسائل بررسی شود که اگر دولت در قیمت‌گذاری کالا و خدمات دخالت کرده و برای آنان تعیین قیمت می‌کند، آیا برای تعیین نرخ سود سپرده‌گذاری و تسهیلات بانکی نیز این حق را برای خود محفوظ می‌دارد؟ یا اینکه قیمت‌گذاری کالاها و خدمات شامل موارد بانکی نمی‌شود. آیا تعیین نرخ سود بانکی از طرف دولت امر درست است یا نه؟

از این رو دخالت دولت در امر قیمت‌گذاری روی کالاها و خدمات، و سرایت دادن این دخالت در امور بانکی از جمله تعیین نرخ سود بانکی و تسهیلات بانکی، امری است که بیشتر کارشناسان را برآن داشته تا این موضوع را مورد ارزیابی قرار دهند.

از طرف دیگر با پیشرفت صنعت بانکداری در کشورهای مختلف، اکثر بانکها و موسسات مالی و اعتباری به خاطر جلب سپرده‌ها و جذب نقدینگی مردم، به تمام مشتریان خود خدمات بانکی و تسهیلات بانکی ارائه می‌دهند و این تسهیلات نیز در قالب یکی از عقود شرعی منعقد می‌شود، آنچه اینجا باید بررسی شود این است که آیا این تعیین دستوری نرخ سود بانکی از طرف بانکها امری درست است؟ و آیا این تعیین دستوری نرخ سود خودش یک نوع قیمت‌گذاری محسوب نمی‌شود؟ تا براساس قواعد تسعیر کالاها آن را ارزیابی نمود.

لذا مسئله‌ی تعیین نرخ قیمت‌گذاری روی کالاها و خدمات و همچنین تعیین نرخ سود دستوری قیمت‌گذاری روی تسهیلات بانکی، یکی از مهم‌ترین و در عین حال یکی از موضوعات پرچالشی است که در نظام بانکداری مطرح است. از این جهت بررسی تعیین دستوری نرخ سود بانکی و ابعاد آن و همچنین مباحث فقهی آن مورد توجه این تحقیق بوده است.

۱.۲. بیان مسئله

یکی از مباحث مهم در فقه اسلامی که مرتبط با موضوع نظام اقتصادی است، مسئله تسعیر و قیمت‌گذاری می‌باشد. مُعین سازی نرخ برای کالاها و خدمات در بازار را در فقه «تسعیر» می‌گویند. این موضوع یکی از مسائل مهم و بحث برانگیز در نظام اقتصادی است که از دیرباز در بین اقتصاددانان مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. قیمت‌گذاری که در فقه اسلامی با واژه تسعیر شناخته می‌شود، در اصطلاح فقه امامیه به چه معنا است؟ آیا حاکم شرع یا نایب آن حق قیمت‌گذاری کالاها و خدمات را دارند یا نه؟ از طرف دیگر دولت یا نهادهای دولتی حق قیمت‌گذاری خدمات بانکی و تسهیلات بانکی را دارد یا ندارد؟ امروزه در نظام بانکداری تعیین سود از سوی دولت و نهادهای مربوطه صورت می‌گیرد، مثلاً در حوزه نرخ سود سپرده‌ها، نرخ سود تسهیلات بانکی و همچنین نرخ کارمزد بانکی از سوی دولت و بانک‌ها به عنوان قیمت‌گذاری تعیین می‌گردد. آیا این تعیین سود و کارمزد براساس قانون عملیات بانکداری بدون ربا و در قالب عقود شرعی انجام می‌گیرد یا نه؟ آثار و پیامدهای این تعیین نرخ سود بانکی در بانکداری اسلامی چیست؟ نظر فقهای شیعه در باره سپرده‌های بانکی و تعیین نرخ سود آن و همچنین کارمزدهای دریافتی بانک‌ها از مشتریان شان چگونه است؟

آنچه نگارنده در این پژوهش در پی آن است، بررسی مشروعیت یا عدم مشروعیت تعیین دستوری نرخ سود و کارمزد در نظام بانکداری اسلامی است. آیا تعیین دستوری نرخ سود بانکی از سوی دولت درست است یا نه؟ آیا رابطه‌ی بین قیمت‌گذاری کالاها و خدمات با قیمت‌گذاری روی تسهیلات بانکی وجود دارد یا ندارد؟ اینها سوالات هستند که نگارنده در این پژوهش در پی روشن شدن آن است.

۱.۳. اهمیت و ضرورت انجام تحقیق

در کشورهای اسلامی با توجه به آموزه‌های دین مقدس اسلام، بسیاری از فعالیت‌های جاری بانکداری متعارف و سنتی به دلیل مبتنی بودن بر قرض با بهره، ممنوع است. در این میان تسهیلات بانکی یکی از

ابزارهای مهم جهت تأمین منابع مالی مردم برای گسترش فعالیت بخش‌های مختلف تولیدی و خدماتی به شمار رفته و بانک‌ها منابعی لازم را براساس قرارداد طرفینی در اختیار مشتریان قرار می‌دهد. در بیشتر موارد بخاطر بهره و کارمزد بالای که بانک‌ها بر دوش تولید کنندگان و متقاضیان وام بانکی، می‌گذارند؛ قادر به باز پرداخت وام‌های بانکی نبوده و در نتیجه مشکلات در سیستم بازار مالی و بانکی بوجود می‌آید.

در اینجا یکی از مباحث مهم که در اقتصاد اسلامی مطرح است، جواز یا عدم جواز تعیین قیمت‌گذاری روی کالاها و خدمات در نظام بانکداری اسلامی است. از دیدگاه فقها در شرایط طبیعی بازار، تعیین قیمت روی کالاها و خدمات جایز نمی‌باشد.^۱ اما در شرایط خاص اقتصادی که جامعه و بازار با آن رو برو هستند، از قبیل احتکار، انحصار و تبانی، بین فقها اختلاف نظر وجود دارد. برخی به جواز آن و برخی به عدم آن حکم کرده‌اند که در فصل دوم این تحقیق به تفصیل به آن پرداخته ایم. و این مسئله نیز در نظام بانکداری اسلامی با رویکرد مشابه مطرح است که آیا قیمت‌گذاری روی تسهیلات و خدمات بانکی از نظر علماء و فقهای شیعه همان مصداق قیمت‌گذاری کالاهای عمومی را دارد یا نه؟ و نظر فقها در این باره چیست؟

با توجه به اهمیت موضوع قیمت‌گذاری روی کالاها و خدمات و همچنین ارائه تسهیلات بانک‌ها به مردم در بخش‌های مختلف اقتصادی؛ پژوهش حاضر برآن است تا با نگاه اقتصادی و فقهی به بررسی مشروعیت تعیین دستوری نرخ سود و کارمزد در نظام بانکداری اسلامی پرداخته و بعد از نقد و بررسی دیدگاه‌های مطرح در این زمینه، به ارائه دیدگاه برگزیده می‌پردازند.

۱.۴. سؤال اصلی

تعیین دستوری نرخ سود و کارمزد در نظام بانکداری اسلامی چه حکمی دارد؟

۱.۵. سؤالات فرعی

قیمت‌گذاری کالا و خدمات در اسلام چه حکمی دارد؟

زمینه‌های تعیین دستوری نرخ سود و کارمزد و آثار آن در بانکداری اسلامی چیست؟

حکم شرعی تعیین دستوری نرخ سود و کارمزد در نظام بانکداری اسلامی چیست؟

^۱. روح الله، موسوی خمینی، کتاب البیع، ج ۳، ص ۴۱۶-۴۱۷. و محمدحسین، نجفی، جواهرالکلام، ج ۲۲، ص ۴۸۵.

۱.۶. سابقه انجام تحقیق

در جستجوی تحقیقی که انجام گرفت کتاب مستقل که به مباحث مشروعیت تعیین دستوری نرخ سود و کارمزد را از زاویه فقهی مطرح کرده باشد، یافت نشد. اما درعین حال مباحث صورت گرفته در کتاب‌های فقهی و اقتصادی جنبه تک بُعدی داشته و بصورت فشرده مباحث فوق را پی نگرفته است. به نظر می‌رسد بررسی این مباحث کاملاً جدید است.

فقهها و بزرگان امامیه، موضوع مشروعیت قیمت‌گذاری و تعیین نرخ سود و کارمزد را در کتاب‌های فقهی در باب تجارت، بیع و مکاسب محرمه به صورت فشرده مطرح کرده اند ولی نمی‌توان بصورت کلی در باب تسهیلات بانکی از آن استفاده کرد.

البته ناگفته نماند که برخی، مباحث قیمت‌گذاری را در قالب کتاب و مقالاتی مستقل نگارش کرده اند که در ذیل به تعدادی از آنها اشاره می‌شود:

۱. حسینعلی منتظری (۱۳۶۷) در کتاب رساله فی الاحتکار و التسیعیر، به بیان دیدگاه‌های فقهی در مورد احتکار پرداخته و بعد از بررسی کردن روایات مربوطه به این نتیجه رسیده اند که در شرایط طبیعی قیمت‌گذاری جایز نبوده ولی از آنجای که مردم در بازار براساس نفع شخصی داد و ستد می‌کنند و زمینه انحصار و احتکار وجود دارند، در برخی موارد دولت موظف به دخالت در امور کالاهای اساسی مردم می‌باشد. ایشان تنها اکتفا به بحث فقهی و روایی دارند و مباحث امروز در امور بانکداری را گزارش نمی‌کند.

۲. مصطفی‌محقق داماد (۱۳۶۲) در کتاب تحلیل و بررسی احتکار از نظرگاه فقه اسلامی، بعد از بررسی ادله شرعی از کتاب و سنت به زوایای حقوقی قیمت‌گذاری پرداخته است. ولی دیدگاه ایشان در باره قیمت‌گذاری روی تسهیلات بانکی در صنعت بانکداری امروزی ساکت بوده و وارد این مباحث نشده اند.

۳. سیدعباس موسویان (۱۳۸۶) در مقاله‌ی بررسی فقهی و اقتصادی تعیین نرخ سود بانکی، به بررسی اقوال مختلف در این باره پرداخته و بعد به این نتیجه می‌رسد که: در شرایط طبیعی، دولت حق قیمت‌گذاری را ندارد و دولت ملزم به حفظ این شرایط طبیعی در سطح جامعه است. حال این سوال مطرح می‌شود که حفظ این شرایط طبیعی بازار از چه راهی امکان پذیر است؟ آیا دخالت دولت در امر قیمت‌گذاری یکی از آن راه‌های حفظ ثبات بازار طبیعی نیست؟

۴. سیدعباس موسویان (۱۳۸۹) در مقاله دیگر تحت عنوان ضوابط قیمت‌گذاری از منظر فقه امامیه، مباحث جامع و کامل در باره قیمت‌گذاری کالاهای عمومی و بررسی ادله شرعی آن پرداخته است، از این رو در ابتدا